

УДК 947.6
ББК 63.3(4Бел)
М74

Друкуецца па рашэнні рэдакцыйна-выдавецкага савета БДПУ

Рэдакцыйная калегія: М. Ф. Бандзелікаў (адказны рэдактар),
І. І. Багдановіч, Д. У. Дубінін, І. П. Калечыц

М74 **Мой родны край:** Матэрыялы студ. навук.-практ. канф. 30 крас. 2004 г.,
г. Мінск.— Мн.: БДПУ, 2004.— 52 с.
ISBN 985-435-896-8

У матэрыялах канферэнцыі даюцца малавядомыя звесткі з рэгіянальнай гісторыі Беларусі. Разглядаюцца пытанні этнаграфіі, археалогіі, краязнаўства. Вызначаюцца шляхі патрыятычнага выхавання моладзі.

Адрасаваны студэнтам гістарычных факультэтаў, выкладчыкам, настаўнікам і ўсім, хто цікавіцца гісторыяй Бацькаўшчыны.

УДК 947.6
ББК 63.3(4Бел)

ISBN 985-435-896-8

© Калектыў аўтараў, 2004
© ВВЦ БДПУ, 2004

Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь

Установа адукацыі
«Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт
імя Максіма Танка»

МОЙ РОДНЫ КРАЙ

*Матэрыялы студэнцкай
навукова-практычнай канферэнцыі
30 красавіка 2004 г., г. Мінск*

Мінск 2004

(Лідскі, Навагрудскі раёны) яшчэ памятаюць назвы «сонца», «месяц», што адносіцца да круглых разеткавых матываў на фіранках.

З язычніцкай міфалогіяй старажытных славян яўна звязаны і зааморфныя матывы. У большасці выпадкаў іх называюць проста «птушкі». Па сілуэце яны нагадваюць галубоў, пейняў, сустракаюцца і экзатычныя, яўна больш позняга паходжання павы. У Гродзенскім раёне сілуэтнымі фігуркамі галубоў, лапарна злучаных дзюбкамі аздаблялі паліцы пад абразы [5, 44]. Прататыпамі іх хутчэй за ўсё былі саламяныя і шчапяныя галубкі — даўня аздобы покуці.

Пераважныя матывы — кветкавыя. Раслінныя матывы выцінанак спалучаліся з пашыранымі ў 1-й палове XX стагоддзя распіснымі куфрам і дыванамі, гладзевай вышыўкай, архітэктурнай прапілоўкай. Прыкметны ўплыў аказала гарадское асяроддзе, квяцістыя фабрычныя тканіны, дапаможнікі па рукадзеллі і інш. У многіх выпадках відавочнае імкненне да амаль дакладнай імітацыі гардзінных тканін, мала даступных вёсцы. Нярэдка папяровыя фіранкі (асабліва ў першыя пасляваенныя гады) займалі месца больш працаёмкай у дэкараванні тканіны, нагадвалі іх па форме і часам нават прызбраліся на нітку. Нярэдка папяровыя фіранкі ствараюць ілюзію строчавышываных. Аднак такі імітацыйны напрамак прадстаўляе позні, апошні этап бытавання выцінанак [4, 179].

Калі не ўлічваць такой пашыранай, але яўна самадзейнай з'явы, як аздабленне папяровымі «сняжынкамі» вокнаў пад Новы год, у сваім традыцыйным выглядзе мастацтва выразанна ўзораў з паперы ўжо ў першыя пасляваенныя дзесяцігоддзі адышло ў нябыт, саступіўшы месца іншым відам дэкару. Некаторы рост цікавасці да мастацтва папяровых узораў, што назіраецца ў апошнія дзесяцігоддзі, выклікае яго адраджэнне, але ўжо на другасным узроўні, «па матывах» традыцыйных. Выцінанка пачынае прыцягваць увагу асобных народных майстроў, аматараў рукадзелля, самадзейных і нават прафесійных майстроў, якія «адкрылі» у ёй шырокія магчымасці для задавальнення сваіх мастацкіх памкненняў, стварэння сувеніраў, эстэтычнага выхавання і інш. Прыгожыя складаныя кампазіцыі арнаментальна-дэкаратыўнага і сюжэтна-тэматычнага характару ствараюць В.Дубінка, Л.Лось, Н.Сакалова-Кубай, Т.Маркавец, І.Лагуноўская і інш.

Адносіны да выцінанак як віду народнага мастацтва неадназначныя. У польскім мастацтвазнаўстве яны з поўным правам лічацца гонарам польскага народнага мастацтва. Значныя працы прысвечаны ўкраінскім, літоўскім, славацкім выцінанкам. У той жа час даследчыкі рускага народнага мастацтва нават не згадваюць, што папяровыя ўзоры былі вядомыя ў побыце рускага народа. Перыяд жа актыўнага бытавання выцінанак доўгі, і за гэты час выпрацаваліся характэрныя ўласныя адначасова глыбокатрадыцыйныя мастацкія сродкі і прыёмы, што дазволілі выцінанкам адрознівацца ўключыцца ў інтэр'ер народнага жылля, не ўступаючы ў дысананс з іншымі відамі народнага мастацтва.

Няпоўнае стагоддзе бытавання выцінанак — не надта значны перыяд у звалюючы народнага мастацтва, каб выпрацаваць такую дасканаласць форм і дэкару як у разьбе, кераміцы, ткацтве, вышыўцы. Таму ў мастацтве выцінанак адсутнічаюць адзінадушныя чужыя ўплывы, пераймальніцтва; побач з дасканалымі, традыцыйнага стылю ўзорамі нямала і звычайнай самадзейнасці.

Літаратура

1. Сахута Я.М. Народнае мастацтва Беларусі. Мн., 1997.
2. Богуславская И. Традиции народных художественных промыслов и проблемы сувениров. М., 1980.
3. Забалоцкая Л. Беларуская выцінанка. Мн., 1994.
4. Станкевіч М.Э. Українскія выцінанкі. Кіеў, 1986.

СЯДЗІБА АГІНСКІХ У ЗАЛЕССІ

Л.Розач

З вышыняў праўнучкам даслаў бы я Залессе.
Ды адчуваючы ў грудзях духоўнага агню ўздым,
— Сюды! — склікаў бы мастакоў.
— Сюды, пазт, бяжы!..

А. Ходзька, паэма «Залессе»

Сядзіба М.Кл.Агінскага ў Залессі называлася «Паўночныя Афіны». Такую назву сядзібе далі сучаснікі кампозітара Тосьці, якія прыязджалі ў гэтыя мясціны былі шчыра ўражаны іх прыгажосцю: паўночна было мноства незвычайных кветак і экзатычных раслін, сваёй цішынёй і гаючым спакоем вабілі парк.

Дзэрбы — так называлася першапачаткова мясцовасць Залессе. Першым уладальнікам гэтай мясціны з роду Агінскіх быў віцебскі ваявода Марцыян Агінскі (1672 — 1750), які набыў яе ў першай палове 18 ст. Потым яна перайшла яго сыну Тадэвушу Францішку (1712 — 1783). Пасля смерці Тадэвуша Залессе атрымаў Францішак Ксаверы (1742 — 1814), граф і апошні кухмістр літоўскі, а потым уладальнікам Залесся стаў М.Кл.Агінскі [1, 9].

Палац, які павінен быў прыбыць новы гаспадар у 1802 г., быў пабудаваны яшчэ ў першай палове 18 ст. Гэта быў час, калі ў архітэктурцы Беларусі пашыраны стыль барока, на які ў сваю чаргу аказвалі ўплыў мясцовыя тэндэнцыі ў будаўніцтве [2, 11]. Так і палац у Залессі азначанага перыяду з'яўляецца прыкладам правінцыйнага барока. Першыя згадкі аб драўляным палацы адносяцца да 1760 года [5, 8]. Ля палаца размяшчаўся рэгулярны або французскі парк. Паркі такога тыпу вядомы на Беларусі яшчэ з пачатку XVIII ст. На нашых землях яны былі значна меншых памераў, чым на Захадзе. Дэкаратыўнае ўбаранне таксама было больш простае [2, 47-48]. У 1773 годзе зроблена падрабязнае апісанне драўлянага палаца і першае апісанне парку, з якога вядома, што «... паркавы фасад драўлянага палацу меў галерэю, участкі з бакоў палаца засаджаны шыпоўнікам і рад стрыжаных ліп у коле тых участкаў...». Ліпы былі пасаджаны колам, утвараючы ліпаваю круглую альтанку — распаўсюджаны элемент у парках канца XVIII — пач. XIX ст. Сярод будынкаў, якія акружалі двор — двухпавярховае збудаванне скарбца, дзе захоўвалі дарагую вяртанку і іншыя рэчы ўладальніка; выязная брама, флігэль з ганкам на слупах, каменны склеп, канюшня, да якой далучалася вазоўня [3, 15]. Парк уяўляў сабой чатырохкутнік памерам 310 на 140 м, абсаджаны ліпавымі алеямі, дзе былі квадраты кустоў аграсту, парэчак і садовыя дрэвы — яблыкі і грушы. Інвентар 1773 года адрозніваецца асаблівай падрабязнасцю, бо складзены з нагоды продажу ўладання Тэклія Агінскай Ксаверыю Агінскаму. Згодна інвентару, у цэнтры быў драўляны палац, з аднаго боку — рэгулярны парк, з другога — двор з гаспадарчымі пабудовамі, і з гэтага ж боку пад'езд і галоўны ўваход у палац. У 1984 годзе на месцы былога палаца пад кіраўніцтвам А.М. Кушнярэвіча былі праведзены археалагічныя раскопкі, якія ўстанавілі структуру падмурка і знайшлі рэшткі трох печоў. Нагадаем, што печам адводзілася асаблівае месца ў арганізацыі інтэр'ера, і многія ўладальнікі пампезна ўпрыгожвалі печы ў сваіх палацах арыгінальнай кафляй [2, 46]. Але зыходзячы з дадзеных раскопак можна зрабіць выснову, што печкі ў палацы Агінскіх былі вельмі простымі і абкладзены гладкай кафляй, альбо кафляй у палоску. Адна з печак знаходзілася ў куце, дзве печкі прымыкалі да сцяны, выступаючы з абодвух бакоў. Гэта сведчыць аб тым, што, увогуле, інтэр'ер дварца быў небагаты і вельмі сціплы. Раскопкі не былі багатымі на знаходкі. Гэта ў асноўным кафля, аконнае шкло, рэшткі дзвярнага ўстаўнага замка, дзвярная ручка і

завесы. Падмурак складзены з цэглы — палчаткі і цэглы з гладкай паверхнасцю ў тэхніцы раўнамернай кладкі на вапнавым раствору. Таксама сустракаецца падмурак каменны выкладзены «насуха» [4].

У інвентары 1795 года даюцца звесткі аб компасе, які знаходзіўся з боку гаспадарчых пабудов. Ён, хутчэй за ўсё, быў на мармуровай дошцы, што стаяла на драўляным пастамеце. Да прыезду М.Кл.Агінскага ў Залессе ў палацы правялі капітальны рамонт. Палац быў пабелены, гонтавы вальмавы дах пафарбаваны пад колер чарапіцы [3, 13]. Палац аднавілі, змяніўся і выгляд парку. У 1802 годзе зроблены новы інвентар. «...Парк вялікі, не мае ніводнага фруктовага дрэва. З права флігель, злева — канюшня нахшталь літары «L». За палацам хатка садоўніка. У канцы парку знаходзіліся плодывыя дрэвы — «садзік малы». Такім чынам, самым першым архітэктурным аб'ектам ва ўладанні Агінскіх у Залессі з'яўляецца палац 2-й паловы XVIII ст. Палац і парк дастаткова сціплыя, калі параўноўваць іх з уладаннямі іншых магнатаў.

З прыездам у Залессе М.Кл.Агінскага блізка ад старога палаца быў пабудаваны новы мураваны палац, які не перасягнуў стары палац шыкоўнасцю свайго ўбранства. Будаўніцтва палаца было завершана толькі ў 1815 годзе. У стварэнні праекта прымаў удзел і М.Кл.Агінскі. Дакладна вядома, што галоўная роля ў стварэнні праекта належала прафесару архітэктуры Віленскага ўніверсітэта Міхалу Шульцу. Пасля яго смерці кіраваў будаўніцтвам віленскі архітэктар Юзаф Пусэ. Захаваліся імёны некаторых будаўнікоў: Францішак Высоцкі, Якаў Буйноўскі, Юзаф Астроўскі. Магчыма, гэта былі жыхары навакольных вёсак. Па стылю палац належыць больш да класіцызму, зноў жа са сваімі мясцовымі правінцыйнымі асаблівасцямі. У якасці падмурка выкарыстоўваўся насціл з галля, на якім узводзіліся мury палаца. Цэнтральная частка, якая завяршаецца невялікай вежай, дзе змяшчаецца гадзіннік з боем, выдзеленая чатыроххалонным порцікам [1, 86]. Асаблівасцю архітэктуры гэтага палацу з'яўляецца чаргаванне двухпавярховых і аднапавярховых аб'ёмаў. Захавалася апісанне ўнутранай планіроўкі. Палац меў шэраг парадных памяшканняў, сярод якіх вядомы «ружовая гасцёўня», сталовая, бібліятэка. У палацы была аранжарэй, дзе вырошчваліся розныя экзатычныя расліны: вінаград, лімонны апельсіны, ананасы і г.д. Інтэр'ер палацу даволі ўтульны і ў многім адпавядае традыцыйнаму шляхецкай самабытнасці таго часу, хаця і захоўвае адзнакі асабістага густу гаспадары. Падлога была з ясеневага паркету. Присутнічаў традыцыйны элемент для шляхецкіх сядзібаў — краявіды ў рамках і партрэты, і, таксама, люстэркі. Так, вядома што «ружовая гасцёўня» былі партрэты князёўны Марыі дэ Нэры (другой жонкі Агінскага, партрэт Аляксандра Першага. Было ў гэтай гасцёўні фартэпіяна з чырвонага дрэва, піюптры для нотаў. Фартэпіяна з чырвонага дрэва было таксама ў бібліятэцы. Там жа была печ з кафлі з дзерцамі чыгуннымі. Пакоі былі даволі прасторнымі, светлымі. У многім адчуваўся рамантызм і густ уладальніка.

У час будаўніцтва новага палацу быў сфарміраваны і сапраўды пейзажны парк. Пачынае дамінаваць пейзажнасць, непасрэднасць, лёгкасць і прастата. У парку ўстанаўліваецца шэраг павільёнаў, масткоў праз рачулку Сабрынку. На першы план выходзіць сентыментальнасць, яднанне з прыродай, упісанне ў натуральнае асяроддзе. Але і сцэжкі праходзілі свабодна. Але атрымліваецца плаўныя, падпарадкаваныя мясцовасці абырсы. У многіх парках такога тыпу у сядзібах алеі выбягаюць з парку і ўліваюцца ў прастору лесу. Кожны маршрут, кожная звлістая сцэжка давалі новыя ўражанні, новую змену пейзажа [2, 60-63]. У самых прыляўнічых месцах былі ўстаноўлены памятныя камяні. Адзін — у гонар Касцюшкі і паўстаўцаў 1794 года, а другі — у гонар настаўніка Жана Ралея (камень быў знойдзены ў жніўні 1995 года).

У англійскім парку была ўзведзена грэка—рымская паўкруглая мураваная альтанка, якая атрымала назву «Альтанка Амеліі», або «Храм Амеллі», звернутая галоўным

фасадам на прагулачны звырынец. Амелія — дачка Агінскага. Менавіта ад яе імя пазней пойдзе назва суседняй вёскі Амеліна. Існавала і другая — «кітайская» альтанка, круглай формы з двума паверхамі. Яна была своеасаблівай пляцоўкай, з якой можна было назіраць за дзікімі жывёламі.

Кветкі панавалі паўсюль: як у самых аддаленых кутках сядзібы, так і пад самымі вокнамі палаца. Агінскі цікавіўся новымі гатункамі кветак і вельмі ганарыўся сваёй аранжарэяй, кансультаваўся ў навукуўца — саадавода з Вільні Юзафа Струмілья аб раз'ядзенні гваздзікоў і туберозаў. Пругім кансультантам у гэтай справе быў заснавальнік Віленскага батанічнага саду Станіслаў Кандзіл. Частка раслін для залескага парку была прывезена са шчорсайскага парку сядзібы Храптовіча. Дарэчы, адгалоскі кветачнай элапей былі яшчэ ў другой чвэрці XIX стагоддзя. Па ўспамінах мясцовай жыхаркі М. І. Багдановіч, кветкі раслі роўнымі густымі шчыльнымі палоскамі і былі незвычайнай, амаль што фантастычнай прыгажосці.

Сумы лес наваткай сядзібы пасля ад'езду Агінскага ў Італію. Гэтай роду сядзіба будзе належыць яшчэ да 309 года. У 30-я гады XX ст. маёнтак і сядзіба Агінскіх былі выкуплены польскім зямельным банкам. У канцы 20-х гадоў зямлі, стаў і млын набылі браты Кабчынскія, што прыехалі з Расіі. Маёнтак з паркам набыла пані Марыя Жабрыўка, якая прыехала з Варшавы. Яна, можна сказаць, падоўжыла жыццё сядзібе, выратаваўшы яе ад канчатковага знішчэння: зрабіла там капітальны рамонт і ператварыла маёнтак у прэстэжны летні пансіянат, куды прыязджалі на адпачынак з Вільні і Варшавы. У 1839-1841 гадах у былым палацы Агінскіх размяшчаўся Дом адпачынку для жыхароў Мінска. У 1961 годзе Дом адпачынку ператвораны ў Дом састарэлых, а ў 1977 годзе тэрыторыя і маёнтак перададзены смаргонскаму сілікатнаму заводу.

Сядзіба М. Кл. Агінскага — гэта помнік гісторыі і культуры, дзе была складзена большасць рамансаў і паланэзаў кампазітара. Тут ён пачаў пісаць свае літаратурныя творы «Мемуары аб Польшы і паляках з 1788 па 1815 гг.» і «Лісты аб музыцы». Зараз у Залессі захаваліся фрагменты паркаў XVIII і XIX ст., стаў, невялікі палац і адрастаўраваная капліца. Пытанне аб рэстаўрацыі сядзібнага комплексу застаецца актуальным.

Літаратура

1. Верамейчык С. Міхал Клеафас Агінскі. Мн., 2003.
2. Кулагін А.Н. Архитектура дворцова—усадебных ансамблей Белоруссии. Мн., 1981.
3. Інвентарныя вопісы сядзібы Агінскіх у Залессі.
4. Археологический отчёт о проведении раскопок в усадьбе Огинских. Архіў аддзелаў археалогіі Інстытута Гісторыі НАН Беларусі. Справа № 876.
5. Трэпет Л. Там, дзе гучалі паланэзы. Мн., 1990.

СМАРГОНШЧЫНА Ў ЧАСЫ З'ЯДНАННЯ Ў ВЕРАСНІ 1939 ГОДА

П.Савіцкі

Ёсць у гісторыі даты і падзеі, якія карэнным чынам вызначаюць лёсы народаў. Для беларускай адной з такіх дат стала 17 верасня 1939 года. Гэты дзень паклаў пачатак уз'яднання заходнебеларускага народа з БССР. Гэта падзея з'явілася актам гістарычнай справядлівасці.

«Мы праходзілі па мястэчку Смаргонь. На чырвоным палотнішчы праз вуліцу кальшэца транспарант са словамі прывітання вялікаму правадзьру народаў таварышу Сталіну і Чырвонай Арміі», — так пісаў адзін з вызваліцеляў Заходняй Беларусі, нехта лейтэнант Шведаў [1, 2].